

Digitalisering in stroomversnelling

Een Vlaams-Nederlandse visie op digitaal cultureel erfgoed

Op 21 juni 2012 organiseerde de Taalunie in samenwerking met Vlaamse en Nederlandse overheden, erfgoed- en kennisinstellingen een werkbijeenkomst over de Nederlands-Vlaamse samenwerking bij de digitalisering van het erfgoed. Bart De Nil en Marco de Niet schreven een visietekst die moest dienen als aanjager voor de discussies tijdens deze bijeenkomst. De tekst hieronder is een gedeelte van deze visietekst en geeft hun visie weer op de impact van de digitale ontwikkelingen op de digitalisering, ontsluiting en bewaring van erfgoed.

TEKST Marco de Niet & Bart De Nil

De Taalunie bracht tijdens deze werkbijeenkomst mensen uit het beleid, de erfgoedsector en de wetenschapswereld bij elkaar om te overleggen of en hoe Nederland en Vlaanderen kunnen samenwerken bij de digitalisering van het erfgoed. Het gegeven dat het woord 'taal' vervat zit in digitaal is uiteraard niet de reden waarom de Taalunie zich op het domein van het digitaal erfgoed heeft bewogen. Dé reden is dat de Nederlandse taal gedeeld erfgoed is en dat de taal een belangrijk instrument vormt voor de (technologische) ontsluiting van erfgoed. En het is ook taal in de vorm van metadata die betekenis geeft aan digitaal erfgoed. Daarenboven gebruiken organisaties in Nederland en Vlaanderen in hun communicatie over digitalisering en erfgoed eenzelfde taal. Dat samenwerken niets dan

voordelen oplevert, staat buiten kijf. Het levert schaalvoordelen op en door afstemming van activiteiten wordt er efficiënter gewerkt. Tegelijkertijd worden er kosten bespaard, wat in deze tijden op zich al een goed argument is.

Het uiteindelijke doel van de werkbijeenkomst was om concrete input te leveren voor een Nederlands-Vlaamse beleidsagenda die bijdraagt aan het realiseren van de nationale ambities ten aanzien van de digitalisering van het gemeenschappelijk erfgoed en aan de implementatie van de doelstellingen van de Digitale Agenda voor Europa.

'Digitalisering van het erfgoed' als thema van de werkbijeenkomst moet breder worden bekeken dan louter het

■ In de afgelopen jaren zijn goede stappen gezet naar infrastructuur voor het beheer en het gebruik van digitaal erfgoed, met Europeana als omvangrijkste voorziening in Europa. Bron: Europeana, creative commons

digitaal maken van analogo erfgoed. Concreet werden er drie thema's behandeld:

1. hoe samenwerken bij de Nederlandstalige inbreng in internationale data-infrastructuren;
2. hoe digitalisering, ontsluiting en bewaring van erfgoed in de binationale context optimaliseren;
3. hoe het gebruik van open data stimuleren zodat wat gedigitaliseerd wordt optimaal bruikbaar en herbruikbaar is.

In dit bestek belichten we alleen onze insteek voor de discussie rond thema 2 'digitalisering, ontsluiting en bewaring van erfgoed'. Op de website van de Taalunie vindt u de volledig visietekst¹, met daarin ook een voorzet voor thema's 2 en 3², alsook een uitgebreid verslag van de werkbijeenkomst met de presentaties die toen werden gegeven.

Algemene situatieschets

Digitalisering van het Nederlandstalige erfgoed ontwikkelt zich als een steeds verder uitdijend veld van (online) toepassingen: van websites van instellingen via sectorale of landelijke portals tot Europeana en verder; van diensten aan traditionele doelgroepen tot open crossmediale beschikbaarstelling; van basisbeschrijvingen tot semantische gecodeerde bestanden. Digitaal erfgoed is meer dan een verzameling digitale reproducties die het gebruiksgemak vergroten en conservering ondersteunen: het heeft een intrinsieke waarde die continu evolueert.

Digitalisering betreft niet alleen de omzetting van analoge (cultuur)objecten in digitale tegenhangers (tekst, beeld, audio, video). Digitalisering heeft ook betrekking op de ontwikkeling van kennissystemen om het door instellingen beheerde erfgoed in een context te kunnen plaatsen. Ten slotte wordt met het begrip digitalisering ook verwezen naar de ontwikkelingen bij de productie van kennis en cultuur. In de praktijk raken gedigitaliseerd erfgoed en *born-digital* erfgoed steeds meer vermengd.

Digitalisering dient dus niet alleen bekeken te worden als ondersteuning van de traditionele basistaken van erfgoedbeherende organisaties: beheer, behoud en beschikbaarstelling. Het markeert ook de transitie waarin instellingen verkeren. De beroepspraktijk, van restauratie tot publieke dienstverlening, is sterk aan het veranderen onder invloed van ICT. Nieuwe zoektechnologieën, 3D-visualisatie, sociale media en andere ontwikkelingen bieden nieuwe mogelijkheden voor studie, beheer, behoud en participatie. Dit heeft vergaande consequenties: de instellingen die van oudsher uitingen van cultuur en wetenschap verzamelen en beschikbaar houden, worden gedwongen om hun werkprocessen zowel aan de publiekskant als in de interne bedrijfsvoering te veranderen. Ook hun maatschappelijke functie en hun verhouding tot het publiek (bv. onderwijs, wetenschap en toerisme) zijn aan het wijzigen. In plaats van eerbiedwaardige organisaties die een aanbod aan cultuur, kennis en geschiedenis beheren en reguleren, worden ze gelijkwaardige participanten in netwerken waarin ook anderen, inclusief hun publiek, de omgang met erfgoed reguleren.

De motor achter deze evolutie van digitalisering is het veranderende mediagedrag van mensen die geïnteresseerd zijn in erfgoed. ICT heeft hen een persoonsgebonden en plaatsafhankelijk instrumentarium bezorgd dat zij volop benutten in hun persoonlijk leven, en dus ook in hun culturele, wetenschappelijke en andere activiteiten. Meer dan ooit geven zij aan een actieve participant te willen zijn.

Digitaal erfgoed wordt niet door plaats, tijd of thema begrensd. Het gaat er nu om de nieuwe digitale mogelijkheden voor zoeken, raadplegen, bewerken en verrijken en het verrichten van wetenschappelijk onderzoek met behulp van of naar erfgoed ten volle te benutten. Vlaams-Nederlandse samenwerking is zinvol, niet alleen om van elkaar te leren, maar juist ook om gezamenlijk de toegankelijkheid en bruikbaarheid van Nederlandstalig erfgoed in (semantische) netwerken te vergroten. ►

- *Samenwerking in de context van Europeana is waardevol. Europeana wil toegang tot het cultureel erfgoed van Europa zoveel mogelijk taalafhankelijk maken. Ideaal zou de toegang tot al het opgenomen erfgoed mogelijk moeten worden in elke Europese taal: de taal van het portaal, de taal van de beschrijvende (meta)data en de taal van de digitale objecten zelf. Samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland helpt om de positie van het Nederlands in deze Europeanacontext te versterken. Bron: Europeana, creative commons*

Knelpunten en uitdagingen

Erfgoedinstellingen zijn spelers in een markt waar dynamisch hergebruik van informatie de regel is geworden. Erfgoedinstellingen moeten enerzijds snel schakelen om hierop in te spelen. Anderzijds moeten zij een langetermijnstrategie hanteren ten behoeve van de hun kenmerkende betrouwbaarheid en duurzaamheid. Anno 2012 beleven we een nieuwe innovatiegolf door de snelle opmars van mobiele, locatieve media. Het tijdperk van op maat gemaakte, gesloten software voor ontsluiting van collecties is voorbij; open source, open standaarden en open data zijn de toekomst.

Voor vele kleinere erfgoedinstellingen is dit een reëel probleem. Zij moeten structureel investeren in kennis van nieuwe ICT-ontwikkelingen om de potentie ervan in te schatten voor hun dienstverlening. Ook moeten zij overzien welke (commerciële) partijen nuttige producten en diensten bieden, welke auteursrechtelijke aspecten er zijn, welke financieringsmogelijkheden en op welke wijze collega-instellingen op deze ontwikkelingen inspelen.

In de afgelopen jaren zijn goede stappen gezet naar infrastructuur voor het beheer en het gebruik van digitaal erfgoed, met Europeana als omvangrijkste voorziening in Europa. Deze infrastructuren zijn echter nog niet volgroeid, en daardoor kwetsbaar. Enkele knelpunten die regelmatig optreden zijn het gebrek aan schaalbaarheid, het gebrek aan standaardisatie en het ontbreken van businessmodellen om de infrastructuur voor langere tijd te kunnen exploiteren. Samenwerking, ook op internationaal niveau, wordt belangrijk gevonden om deze kwetsbaarheid terug te dringen, maar bestaande samenwerkingsverbanden rond digitale infrastructuur zijn meestal niet structureel en zelfregulering is slechts beperkt mogelijk gebleken.

Binnen de erfgoedsector weten archieven, bibliotheken en musea elkaar wel steeds beter te vinden, maar de verschillen worden vaak groter uitgemeten dan de overeenkomsten. Een mooi voorbeeld is de samenwerking rond Europeana. Iedereen komt naar het platform met een eigen achterliggende visie die niet dadelijk overeenkomt met die van de anderen. Vaak worden daarbij woorden gebruikt die verschillende betekenissen of interpretaties hebben in de diverse contexten, en dat is niet altijd dadelijk zichtbaar. Omwille van de schaal en de grote complexiteit van Europeana, waarbij deelaspecten – organi-

satorisch, technisch, juridisch, inhoudelijk – ontwikkeld worden door telkens andere groepen specialisten en vrijwilligers, is het moeilijk om een efficiënte coördinatie te voeren. Het zal nog wel even duren voor een echt gemeenschappelijke ‘taal’ ontwikkeld is. Samenwerken is echter de sleutel om dat te bereiken.

Een bijkomende hindernis is het verschil in schaalgrootte binnen en tussen de sectoren in het erfgoed domein. De definitie van en de oplossingen voor de knelpunten zijn anders voor een grote landelijke bibliotheek dan voor een klein lokaal archief of museum. Er is een grote behoefte aan schaalbare oplossingen.

Op internationaal niveau is er een gebrek aan belangenvertegenwoordiging om ervoor te zorgen dat de erfgoedsector met één stem in internationale/politieke debatten kan spreken. Dit vertraagt structurele domeinoverstijgende samenwerking, zowel binnen het brede erfgoed domein als met aangrenzende sectoren als onderwijs, wetenschap, toerisme en de creatieve industrie.

De Europese Commissie stuurt aan op een versnelling van digitalisering van erfgoed ten behoeve van de sociale en culturele integratie en versterking van de kenniseconomie, maar is daarbij afhankelijk van de steun van de lidstaten. Juist in deze tijden van economische schaarste blijken lidstaten niet happig op extra investeringen in digitalisering van erfgoed. De algemene verwachting is dat opschaling van samenwerking en nieuwe vormen van (publiek-private) financiering alsnog die versnelling mogelijk moeten maken.

Hierbij is nog een fundamentele kwestie aan de orde. Onder impuls van internationale tendensen is een economisch debat aan de gang waar erfgoedinstellingen zich nog niet goed in kunnen positioneren. Aan de ene kant bestaat het principe van het publieke domein dat pleit voor vrije en open toegang tot cultureel erfgoed. Daarnaast staan erfgoedorganisaties onder grote druk van overheden om zelf inkomsten te genereren, bijvoorbeeld via een controle op de toegang tot het materiaal of door (exclusief) commercieel hergebruik mogelijk te maken. Het European Cultural Commons-principe, dat momenteel vormgegeven wordt, wil een kader bieden voor het vinden van de noodzakelijke balans.

Verwachte ontwikkelingen

Het oplossen van knelpunten en het faciliteren van opschaling en nieuwe vormen van samenwerking vraagt om heldere beleidskeuzes op instellingsniveau, op sectoraal, landelijk en zeker ook op internationaal niveau. Het is nuttig om hierbij te kijken naar de meerwaarde die erfgoedinstellingen hebben in de kennissamenleving. Bovenaan in internationale gebruikersonderzoeken staat de betrouwbaarheid van informatie van erfgoedinstellingen. Met deze troef in handen kunnen deze zich onderscheiden in de *information soup* op internet. Betrouwbaarheid, authenticiteit, duurzaamheid, kwaliteit, standaardisatie en onafhankelijkheid zijn krachtige en universele waarden die erfgoedinstellingen ook in hun digitale netwerken moeten uitdragen.

Om overeind te blijven in de wereldwijde informatielaanpak zullen zij een krachtig verbond met elkaar moeten sluiten. Europeana is slechts een eerste stap, omdat Europeana (nog) niet verder gaat dan het niveau van vindbaarheid door gebruik te maken van aangeleverde metadata. Hoe belangrijk ook, dit is slechts een opstap naar een veel grotere uitdaging, namelijk een integraal onderdeel worden van dagelijkse digitale activiteiten in werk, scholing, onderzoek of vrije tijd.

Zo is het inbedden van het digitaal erfgoed in het onderwijs nog een belangrijke uitdaging. In het onderwijs zijn educatieve platformen, digitale borden en tablets gemeengoed aan het worden. De vraag naar kwaliteitsvolle culturele leerobjecten groeit bijgevolg sterk. De erfgoedinstellingen staan echter nog aan het begin van het geschikt en toegankelijk maken van hun digitale objecten voor onderwijs.

Samenwerking tussen de erfgoedsector en de wetenschap is ook waardevol. In de wetenschap worden momenteel grootschalige digitale onderzoeksvoorzieningen opgezet, ook voor de humaniora. Diverse erfgoedinstellingen zijn hier vanuit hun missie direct bij betrokken, maar er vindt nog geen coördinatie plaats om het totaal aan digitaal erfgoed, dat door de instellingen wordt aangeboden, beschikbaar te krijgen in die onderzoeksvoorzieningen. Dit resulteert in inefficiëntie, omdat de wetenschappers ofwel geen zicht hebben op relevante corpora, of omwegen moeten bewandelen om er toegang toe te krijgen.

Voor de valorisatie is ook samenwerking met de creatieve

industrie van groot belang, ook al vergt dat van erfgoedinstellingen dat ze soms een tweedelijnspositie innemen, als leverancier van digitale grondstoffen of 'halffabrikanen'. Op het gebied van samenwerking mag veel verwacht worden van de ontwikkeling van *shared services*. Deze brengen door de bundeling van data en diensten een efficiëntie die per instelling niet bereikt kan worden.

Vlaams-Nederlandse samenwerking

Vlaams-Nederlandse samenwerking zal de beschikbaarheid van digitaal Nederlandstalig erfgoed ten behoeve van onderwijs, onderzoek en cultuurparticipatie aanzienlijk kunnen versterken.

Zo is samenwerking in de context van Europeana waardevol. Europeana wil toegang tot het cultureel erfgoed van Europa zoveel mogelijk taalafhankelijk maken. Ideaal zou de toegang tot al het opgenomen erfgoed mogelijk moeten worden in elke Europese taal. Taal speelt over drie lagen: de taal van het portaal, de taal van de beschrijvende (meta)data en de taal van de digitale objecten zelf. En dan gaat het niet alleen om het onderscheid tussen de talen zoals Nederlands, Engels, Fins, enz. maar ook tussen 'specialistentaal' en 'lekentaal', tussen bibliotheek-, archief- en museumtaal. De beschikbare metadata zijn immers vaak gemaakt door specialisten, voor communicatie met andere specialisten, veelal werkend binnen dezelfde context. De toegankelijkheid van het erfgoed mikt echter op een veel breder publiek. En bovendien wordt ook voor het aanmaken en verrijken van de data meer en meer gepoogd een beroep te doen op een breder draagvlak van niet-specialisten door middel van *crowdsourcing*. Samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland helpt om de positie van het Nederlands in deze Europeanacontext te versterken.

Er is bilateraal al relevante ervaring opgedaan in samenwerken rond bepaalde aspecten van digitaal erfgoed. Er wordt bijvoorbeeld al samengewerkt rond erfgoedthesauri, in de CATCH- en CATCH+ programma's, en de Nederlandse vertaling van de Art & Architecture Thesaurus (AAT). Ook is Spectrum, de standaard voor museale bedrijfsvoering, in samenwerking vertaald. Ondersteunende organisaties als FARO en DEN werken al vele jaren hecht samen, bijvoorbeeld in de organisatie van evenementen of de uitvoering van Europese projecten als ENUMERATE. Recent zijn DEN en PACKED een formele samenwerking aangegaan rond DE BASIS en CEST.

De gezamenlijke opdracht nu is visieontwikkeling, zo- ►

■ © FARO

dat alle sectoren zich beter kunnen voorbereiden op toekomstige ontwikkelingen. Het is van essentieel belang dat overheden en erfgoed- en kennisinstellingen samen nadenken over de innovaties die nodig zijn om waarde te creëren met digitalisering van erfgoed en over de stappen die nodig zijn om deze innovaties op middellange en lange termijn te verwezenlijken. Erfgoedinstellingen zouden beter kenbaar moeten maken in welk tempo, met welk doel en met welke kwaliteitscriteria de eigen collectie digitaal geregistreerd, gedocumenteerd en beschikbaar gesteld wordt. Ook de manier waarop het materiaal ter beschikking gesteld wordt en hoe de digitale objecten in de toekomst duurzaam toegankelijk blijven, maakt onderdeel uit van een goede digitaliseringsstrategie. Dat laatste zullen veel instellingen niet zelfstandig kunnen oplossen. Een collectieve strategie voor duurzaam beheer van digitale collecties lijkt onvermijdelijk. Daarbovenop zouden overheden en financiers een duidelijkere visie kunnen presenteren op de rol van e-cultuur in hun beleidsdomeinen.

Addendum: in de werkgroep ...

De hierboven genoemde knelpunten vormden de basis van de discussie in de werkgroep 'Digitaliseren' tijdens de werkbijeenkomst. Het spreekt vanzelf dat, afhankelijk van de positie of achtergrond van de werkgroepleden, bepaalde knelpunten meer of minder prioritair werden ingeschat. Want ondanks de erfgoedbrede benadering tijdens de discussie én een gedeelde problematiek zijn er grote (cultuur)verschillen tussen de subsectoren. En daarnaast is er het schaalverschil tussen de erfgoedinstellingen dat steeds de kop op steekt. Want wat geldt voor

een landelijk museum geldt daarom nog niet voor een klein lokaal archief. Om nog maar te zwijgen van de verschillende erfgoedcontext boven en beneden de Moerdijk. Hierdoor ging de discussie soms alle kanten uit.

Toch zijn er gebieden waar de werkgroepleden elkaar vonden en waar Vlaams-Nederlandse samenwerking waardevol werd gevonden. Bijvoorbeeld standaardisering, methoden om meerwaarde van digitalisering aan te tonen en alles wat te maken heeft met auteursrechten en open data. Die twee laatste thema's leverden de meest concrete resultaten op: nog tijdens de conferentie heeft een Vlaamse partner zich aangesloten bij het Nederlandse platform Open Cultuur Data³ en ook over de samenwerking tussen de recent opgerichte Nederlandse en Vlaamse werkgroepen rond juridische aspecten van digitalisering zijn concrete afspraken gemaakt. ■■■

Marco de Niet is directeur van Stichting Digitaal Erfgoed Nederland (DEN).

Bart De Nil is stafmedewerker archieven en digitaal erfgoed bij FARO.

1. Met bijdragen van Carolien Coenen (Vlaamse overheid, Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media), Joris Deene (expert intellectuele eigendomsrechten), Hans van der Linden (Vlaamse overheid, Kunsten en erfgoed), Jef Malliet (Provincie Limburg (BE)), Louise Perbal (Nederlands Ministerie van OCW, Directie Wetenschapsbeleid), Peter Spyns (Vlaamse overheid, Departement Economie, Wetenschap en Innovatie) en Rony Vissers (PACKED).
2. Zie: http://taalunieversum.org/taalunie/verslag_werkbijeenkomst_digitalisering_erfgoed/index.php
3. Zie: www.opencultuurdata.nl